

ב"ה שבת פרשת וארא ה'תשס"ח

חזון יציאת מצרים - מבט נוסף

פרשיה 'שולית' בספור הגדול של יציאת מצרים, מעוררת שאלות פרשניות ומוסריות קשות. ניתוח הפרשה תוך סקירה הפרשנות שניתנה לה בהלך הדורות פותחת צוהר לקול עלום בחזון הגאולה הראשונה וממילא גם מודל להתמודדות עם שאלות פרשיות ומוסריות דומות.

פרשת כלי כסף וכלי זהב ושמות

התורה מזכירה שלוש פעמים את ענין 'הכלים'. קראו את שלוש הפרשיות ונסו לעשות בה דור:

ספר שמות פרק ג

(כא) וַנִּתְּתִי אֶת חַן הַקֶּדֶם הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וְהָיָה כִּי תִלְכוּן לֹא תִלְכוּן רִיקָם:

(כב) וַיִּשְׁאַלְהָ אֱשֶׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִגְרָתָה בֵּיתָה כְּלֵי כֶסֶף וְכֵלֵי זָהָב וְשִׁמְלֹת וְשִׁמְמָתָם עַל בְּנֵיהֶם וְעַל בְּנֹתֵיהֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת מִצְרַיִם:

ספר שמות פרק יא

(ב) דַּבֵּר נָא בְּאָזְנֵי הַקֶּדֶם וַיִּשְׁאַלוּ אִישׁ מֵאֵת רַעְהוּ וְאֵשֶׁה מֵאֵת רַעְוִתָּהּ כְּלֵי כֶסֶף וְכֵלֵי זָהָב:

(ג) וַיִּתֵּן ה' אֶת חַן הַקֶּדֶם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם גַּם הָאִישׁ מִשֶּׁה גָדוֹל מֵאֵד בְּאַרְצֵי מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עֲבָדָי פָּרַע הַיְבֵעֵנִי הַקֶּדֶם:

ספר שמות פרק יב

(לה) וַיְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל עֲשׂוּ כְדַבַּר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאַלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי כֶסֶף וְכֵלֵי זָהָב וְשִׁמְלֹת:

(לו) וְהָיָה נָתַן אֶת חַן הַקֶּדֶם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם:

מה החשיבות של האירוע הזה? מהי המשמעות הדתית העמוקה המקופלת בו, שלשמו חוזרת התורה שלוש פעמים על אותו ענין?

מיהי 'שכנתה' ומיהי 'גרת ביתה'?

מלבד השאלות הספרותיות וההיסטוריות מעלה פרשה זו גם בעיות מוסריות חמורות. שאלות אלו הטרידו את מסורת הלימוד היהודית מקדם. גם סוגיה תלמודית מטפלת בקושי זה:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צא/א

שוב פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון אמרו לו הרי הוא אומר וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלו תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו אמר גביהא בן פסיסא לחכמים תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרוס אם ינצחוני אמרו להם הדיוט שבנו נצחתם ואם אני אנצח אותם אמרו להם תורת משה רבינו נצחתכם נתנו לו רשות והלך ודן עמהן אמר להן מהיכן אתם מביאין ראייה אמרו לו מן התורה אמר להן אף אני לא אביא לכם ראייה אלא מן התורה שנאמר ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה נתנו לנו שכר עבודה של שלשים ריבוא ששיעבדתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה אמר להן אלכסנדרוס מוקדון החזירו לו תשובה אמרו לו תנו לנו זמן שלשה ימים נתן להם זמן בדקו ולא מצאו תשובה מיד הניחו שדותיהן כשהן זרועות וכרמיהן כשהן נטועות וברחו ואותה שנה שביעית היתה.

מה החשיבות שהדיון מתקיים לפני אלכסנדר מוקדון? לאיזו מוסד, בן זמנינו, ניתן לדמות את הדיון לפניו? מה דיון זה מלמד על האופן שבו בית המדרש קרא את פרשיית הכלים? מדוע המתמודד הוא דווקא גביהא [ולא חכם מן החכמים? היות וגם אנו השנה בשנת שמיטה, אשאל: מה החשיבות שדיון זה התקיים בשנה השביעית? רעיונו של גביהא מופיע כבר במקור קדום יותר הלא הוא ספר היובלים. ראו דבריו התמציתיים. היש צליל של הבדל בין טיעונו לטיעונו של גביהא? לאיזה משבצת משפטית בת זמנינו ניתן לשייך את תפיסת בעל ספר היובלים?

ספר היובלים פרק מח פסוק יח

ישאלו כלים ושמלות מאנשי מצרים כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת ויבזו את מצרים תחת העבדות אשר העבידום בכח.

אולם יש פרשנים שהשאלה המוסרית לא הטרידה אותם. יש שנתנו לכך ביטוי פומבי

ואידיאולוגי:

גשר מפגלים חינוכיים

הקתדרה לענכי היהדות ע"ש בלשנר

Comment [1a]: טפור זה הוא אחד משלושה בעלי מתכנת דומה. עמים שונים תובעים את ישראל לפני אלכסנדר וגביהה משיב בשם ישראל תשובה ניצחת הגורמת לבריחתם.

אבן עזרא שמות ג פסוק כב

ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו. ואלה הלא יראו, כי מצוה עליונה היתה. ואין טעם לשאול למה, כי השם ברא הכל, והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר. ואין זה רע, כי הכל שלו הוא.

כיצד מתמודד האבן עזרא עם השאלה המוסרית. שימו לב לשני השלבים בהתמודדות. מה ההבדל ביניהם? האם נכון יהיה לטעון לפי שיטתו כי אין לשאול שום שאלה מוסרית על התנהגות האל-וציווי? האם לדעתו אדם המקיים מצווה דתית חסין מבקורת מוסרית? האם לתחושתכם – מייצג אבן עזרא באופן אוטנטי את הדת אמונתיה וטיעוניה? אל תהיו נחרצים וסגורים – יש מקורות נוספים...

ר"ח לשמות פרק ג פסוק כב

ושאלה אשה משכנתה, חס ושלום שיתיר הקב"ה לגנוב דעת הבריות שישאלו מהם כלי כסף וכלי זהב ולא ישיבו להם. אבל לשון **ושאלה** הוא שאתן לה במתנה.

מהי הבעיה המוסרית שמתייחס אליה ר"ח. עמדו על נקודות המוצא השונות שלו ושל האבן עזרא. מהו הפתרון שהוא מציע? פתרון זה מופיע אצל פרשנים נוספים כמו רשב"ם. שימו לב גם אצלו למניע המוסרי-אידיאולוגי לפרשנות.

רשב"ם

במתנה גמורה וחלוטה. שהרי כתב ונתתי את חן העם. כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך. זהו עיקר פשוטו ותשובה לאפיקורסים. כלי כסף וכלי זהב. תכשיטין לכבוד החג שתחוגו במדבר. ושמעתם אותם על בניכם:

האם הפרשנות הלשונית משכנעת? מסתבר שפרשנים מאוחרים יותר חפשו נתיב אחר להמלטות מן הקושי המוסרי. ראו למשל את ביאור הספורנו. מהי המעלה ומה החיסרון של פירושו ביחס לקודמיו?

ספורנו

ונצלתם את מצרים. אף על פי שתקבלו הכל מהם דרך השאלה, ותהיו חייבים להחזיר, הנה תקנו אחר כך את הכל בדין, ברדפם אחריכם להלחם בכם ולשלול את שללכם. כי אמנם כאשר מתו באותה המלחמה, כי ה' נלחם, היה בדין מדה כנגד מדה כל שלל הרודפים לנרדפים, כמנהג בכל מלחמה:

סכמו את ספקטרום הפרשנות המתייחס לשאלה המוסרית שבנטילת כלי כסף כלי זהב ושמלות. האם המקור הבא פורץ את מעגל הפרשנות ומרחיב אותו למקום שעדיין לא נמצא בו?

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד קסב

שלושה דברים הם שחזרו למקומן: תורה וישראל וכסף וזהב, תורה באה מן השמים שנאמר מן השמים השמיעך וגו' (דברים ד'), וכיון שחטאו ישראל בעגל נשתברו הלוחות ופרח הכתב למקומו שנאמר התעף עיניך בו ואיננו (משלי כ"ג), ישראל היו מעבר הנהר שנאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם (יהושע כ"ד) ולשם חזרו שנאמר בבליה יבואו ושם יהיו (ירמיה כ"ז), כסף וזהב היו ממצרים שנאמר ושאלה אשה משכנתה וגו' (שמות ג') ולשם חזרו שנאמר ויעל שישק מלך מצרים וגו' (דהי"ב = דברי הימים ב' = י"ב).

לאחר שסקרנו את פרשנות היהודים, בעבר, ננסה להציע פרשנות יהודית נוספת הנשענת על עיון בפשוטו של מקרא המשתדל להיות חף מדעות מוקדמות. מנין מגיעה פרשת כלי כסף וכלי זהב? מה חשיבותה לפי הספור המקראי עצמו? חז"ל משיבים על כך בדרכם המיוחדת:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ט

דבר נא באזני העם וגו' (שמות יא) - אמרי דבי רבי ינאי: אין נא אלא לשון בקשה, אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה: בבקשה ממך, לך ואמור להם לישראל; בבקשה מכם, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק: ועבדום וענו אתם (בראשית טו) - קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול-לא קיים בהם.

[2a]Comment: רבנו חננאל בן חריאל (965 - 1055) הר"ח, בין פרשני התלמוד הראשונים, חי בתקופת קץ התפר בין הנאונים לראשונים. היה רבם של רבנו גרשום "מאור הגולה", הר"ח ורבי נתן מרומי בעל הערוך, חיבר פירוש לתלמוד המודפס בחלק מהמהדורות בצידו הדף. כמו כן חיבר ביאור על התורה הדומה בשיטת פירושו לרס"ג.

[3a]Comment: רבי עובדיה ספורנו (1476? - 1550?), מפרשני המקרא. נולד בכפר קטן באיטליה. בבגרותו התיישב בעיר הבירה רומא, שבה רכש ידע רב במקצועות כלליים ביניהם: פילוסופיה, בלשנות, מתמטיקה ועוד, אך מקצועו העיקרי היה רפואה. הרב ספורנו לא היה בן עשירים, כשסיים את לימודי הרפואה הצטרף אל מאות הרופאים שלא מצאו פרנסה ברומא, נאלץ לנדוד מעיר לעיר, עד שקבע את מושבו בעיר האוניברסיטאית - בולוניה. בעיר זו יצא שמו למרחקים כמומחה לרפואה, וכאן זכה סוף סוף להתפרנס בכבוד. לצד עיסוקו ברפואה התמסר הרב ספורנו לענייני הקהילה. הוא נתן שיעורי תורה, היה חבר בבית הדין של הקהילה ועמד בראש ישיבה. הוא גם השקיע מאמצים רבים בייסוד בית דפוס עברי בעירו. הרב ספורנו נפגש עם רבי **זוד הראובני** ועודדו בפעולותיו להקמת מדינה ליהודים בארץ ישראל.

גשר מפגלים חינוכיים

הקתדרה לערכי היהדות ע"ש בלשנר

מי שזקוק להבנה נוספת של דבר חז"ל מוזמן לעיין בספר בראשית פרק טו פסוקים יג-טז. פסוקים אלו הנם חלק מן הברית המכונה 'ברית בין הבתרים'.
 אולם, מדוע 'הרכוש הגדול' אמור להגיע דווקא בדרך זו של שאלה מאת המצרים? מה מיוחד ב-3 רכיבים אלו? מי שזמנו בידו כדאי לו לעיין בבראשית פרק כ"ד פסוקים נ-נג ומשם פתרון. רמז לדבר במדרש חכמים הבא:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ט

'וישאלוהו' (שמות יב) אמר רבי אמי: מלמד, שהשאלוהו בעל כרחם. איכא דאמרי: בעל כרחם דמצרים, ואיכא דאמרי: בעל כרחם דישאל. מאן דאמר בעל כרחם דמצרים - דכתיב (תהלים ס"ח) ונות בית תחלק שלל; מאן דאמר בעל כרחם דישאל - משום משוי.

שימו לב להערה הלשונית. אם מדובר בעל כרחם של ישראל – מדוע המצרים כפו על ישראל ליטול את הכלים? מה זה אומר על טיב הנתינה ועל מגמתה? שימו לב לקול דומה העולה מן המקרא בסיטואציה הבאה:

שמות פרק י

(כד) וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל מֹשֶׁה וְאֶת אָרְמֹן לְכוּ עִבְדוּ אֶת ה' רַק צ' אַנְכֶם וּבְקָרְכֶם יֵצֵג גַּם טַפְכֶם יֵלֶךְ עִמָּכֶם: (כה) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה גַם אֶתֶּה תִתֶּן בְּיַדְנִי וְזָבָחִים נַע' ל' ת' וְעֲשִׂינוּ לֵה' אֶל הַיָּנוּ: (כו) וְגַם מִקְנֵנוּ יֵלֶךְ עִמָּנוּ ל' א' תִּשְׁאָר פְּרִסָּה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לְעֵבֶד אֶת ה' אֶל הַיָּנוּ וְנִאֲנַחְנוּ ל' א' נִדְעֵ מֶה נֵּעַב ד' אֶת ה' עַד ב' אָנֹי שְׁמָה:

האם דברי משה לפרעה הם דברי קנטור? בחנו תשובה לשאלה זו גם לאור הפסוקים הבאים:

שמות פרק יב:

(לא) וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵימָר וַיִּקְרָא קוֹמוּ צֵאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַם אֶתֶם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלִכוּ עִבְדוּ אֶת ה' קְדָבְרְכֶם: (לב) גַּם צ' אַנְכֶם גַּם בְּקָרְכֶם קָחוּ פְּאֻשֵׁר דְּבַרְכֶם וְלִכוּ וּבְרַכְתֶּם גַּם אֶתִּי:

לאור כל זאת – מה משמעותם ותפקידם של כלי כסף וכלי זהב ושמלות? איך הם משרטטים את יחסי ישראל ומצרים? הזכרו ב'שכנתה וגרת ביתה' ב'איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה'. שימו לב לנוסחה אחרת לתנועת הזהב שהוזכרה לעיל במדרש. מה המשמעות לפי דעתכם של התנועה הגלובלית שלו?

פסחים דף קיט עמוד א

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים, שנאמר +בראשית מז+ וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא. אין לי אלא שבארץ מצרים ושבארץ כנען, בשאר ארצות מנין - תלמוד לומר +בראשית מא+ וכל הארץ באו מצרימה. וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהן, שנאמר +שמות יב+ וינצלו את מצרים. רב אסי אמר: עשאוהו כמצודה זו שאין בה דגן. רבי שמעון אמר: כמצולה שאין בה דגים. והיה מונח עד רחבעם. בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם, שנאמר +מלכים א יד+ ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים [על ירושלים] ויקח את אצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך. בא זרח מלך כוש ונטלו משישק. בא אסא ונטלוהו מזרח מלך כוש, ושיגרו להדרימון בן טבריון, באו בני עמון ונטלו מהדרימון בן טבריון. בא יהושפט ונטלו מבני עמון, והיה מונח עד אחז. בא סנחריב ונטלו מאחז, בא חזקיה ונטלו מסנחריב, והיה מונח עד צדקיה. באו כשדיים ונטלוהו מצדקיה, באו פרסיים ונטלוהו מכשדיים, באו יוונים ונטלוהו מפרסיים, באו רומיים ונטלוהו מיוונים, ועדיין מונח ברומי..

היתכן שהפרשה שלמדנו מנגנת את הצלילים הראשונים לנבואת ישעיהו?

ישעיהו פרק יט

(כד) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּהּ לְמִצְרַיִם וּלְאֲשׁוּר בְּכֶכֶה בְּקָרֵב הָאָרֶץ: (כה) אֲשֶׁר בְּרָכוּ ה' צְבָאוֹת לְאֵמֹר רְרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה יְדֵי אֲשׁוּר וְנִחַלְתִּי יִשְׂרָאֵל:

Comment [4a]: 'ברית בין הבתרים' הוא אירוע מכונן בחיי **אבות האומה** של עם ישראל. במעמד מלא מסתורין זה, התגלה אלומים אל **אברהם** וברת עמו ברית (במקום המוזהה כיום **כהר הבתרים**), שבה בישר לו שזרעו ישועבד בארץ זרה ולאחר מכן יירש את **ארץ ישראל**. ברית זו לבשה צורה מעשית על ידי ציוויי של האל-לאברהם לקחת כמה בהמות ועופות ולבתרן, כשבמהלך ההתגלות שבאה בעקבות זאת, עבר **לפי** אש בין בתרי הבהמות (ומכאן שמה של הברית). תוכנה של הברית הוא הבטחת ארץ ישראל לזרעו של אברהם.

גשר מפגלים חינוכיים

הקתדרה לענכי היהדות ע"ש בלשנר